

Dnr 2014/2958

Bevara skogens kulturmiljöer

2014-12-05

PM

Innehåll

Uppdraget _____	4
Bakgrund och problembeskrivning _____	5
Åtgärdsförslagen _____	8
Tydliggör ansvaret och ledarskapet samt förändra attityden _____	8
Enhetlig tillämpning av lagar och regler _____	9
Kvalitetssäkra och tydliggöra rutiner och arbetssätt _____	12
Kommunicera underlag och säkra kvalitén i FMIS _____	14
Höja kompetensnivån i hela avverkningskedjan och öka kvalitetskraven på utbildningarna _____	166
Bilaga 1. Hur drivs arbetet med kulturmiljöfrågorna i skogen på företagen _	19
Bilaga 2. Hur drivs arbetet med kulturmiljöfrågorna i skogen hos entreprenörerna _____	22
Bilaga 3. Hur drivs arbetet med kulturmiljöfrågorna i skogen på Skogsstyrelsen _____	26
Bilaga 4. Hur drivs arbetet med kulturmiljöfrågorna i skogen på Riksantikvarieämbetet _____	28
Bilaga 5. Hur drivs arbetet med kulturmiljöfrågorna i skogen på länsstyrelserna _____	29
Bilaga 6 Exempel på pågående och avslutade projekt inom Skogsstyrelsen som berör kulturmiljöer i skogen _____	30
Bilaga 7. Exempel på pågående och avslutade projekt inom Riksantikvarieämbetet och som berör kulturmiljöer i skogen _____	35
Bilaga 8. Exempel på pågående och avslutade projekt på länsstyrelserna som berör kulturmiljöer i skogen _____	38
Bilaga 9. Avverkningskedjan i skogsbruket _____	40

Uppdraget

Sverige fick sin första fornminneslag 1666 vilket gör den till världens äldsta (*Placat och Påbudh, Om Gamble Monumenter och Antiquiteter*). Lagen har gällt oavbrutet med vissa nyskrivningar, vilket innebär att det sen generationer borde finnas ett stort medvetande om att fornlämningar är skyddade enligt lag. Ett register med fornlämningar upprättades också och det är detta som är föregångaren till nuvarande Fornsök (FMIS) som Riksantikvarieämbetet ansvarar för.

Enligt Kulturmiljölagen 1988:950 (KML) är fornlämningar lämningar efter människors verksamhet under forna tider, tillkomma genom äldre tiders bruk, varaktigt övergivna och tillkomna före 1850. Fornlämningarna finns över hela landet i skogen, på åkermark och i fjällmiljöer. Fornlämningarna består av gravar, gravfält, bosättningar, byggnader m.m. Även ett område runt fornlämningen det s.k. fornlämningsområde, skyddas av bestämmelserna i KML.

I de inledande bestämmelserna till KML anges att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvaret för vår kulturmiljö delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete har en skyldighet att se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Länsstyrelsen kan med stöd av KML fornminnesförklara lämningar som är yngre än 1850. För övriga kulturhistoriska lämningar i skogen (de som tillkommit efter 1850) gäller hänsyn enligt § 30 Skogsvårdslagen. Skador på dessa ska förhindras helt om det är möjligt, utan att markanvändningen avsevärt försvåras, eller i annat fall begränsas så långt det är möjligt inom denna ram. Hänsynen till övriga kulturhistoriska lämningar ingår i det skogliga sektorsansvaret.

För att långsiktigt minska skadorna på forn- och kulturlämningar i samband med skogsbruk har Skogsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet under 2014 genomfört ett gemensamt arbete med syfte att öka förståelsen av de bakomliggande orsakerna till att skador uppstår samt att föreslå konkreta förbättringsåtgärder.¹ Arbetet har bäring på miljö kvalitetsmålet *Levande skogar*.

Åtgärdsförslagen finns nu samlade i detta PM som skickas ut på remiss. Framförda remissynpunkter kommer att tas omhand innan Skogsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet tar ett gemensamt inriktningsbeslut avseende de fortsatta åtgärderna.

¹ I arbetsgruppen har från Skogsstyrelsen Lars Ekberg (ansvarig), Göran Lundh, Cecilia Ulfhielm (t.o.m. den 30 juni) och Ann Kristin Unander (fr.o.m. 1 oktober) ingått samt från Riksantikvarieämbetet Leif Gren och Anneli Sundkvist (fr.o.m. 30 juni)

Bakgrund och problembeskrivning

Under de senaste åren har ett flertal studier genomförts som visat att både fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar skadas i samband med skogsbruk. Resultaten av inventeringarna utförda mellan åren 1998 – 2013 visar att någon egentlig förbättring inte har skett under perioden. Trots omfattande teknikutveckling inom framför allt positionering av lämningarna, utökad och förbättrat inventeringsunderlag, utbildningssatsningar samt införande av kulturstubbar och nya s.k. hänsynsband (snitslar).

Den digitala utvecklingen såsom GIS-skikt med tillhörande kartunderlag, GPS:er och tillgång till hand- och fältdatorer, ansågs länge vara lösningen på problemen; *”bara vi får in det i våra datorer”* – var det återkommande svaret på problemet med bristande hänsyn till våra kulturlämningar i skogen. Nu när kartsnitt med FMIS, Skog & Historia² m.fl. finns i skördare och flera av markberedarna borde sålunda problemet vara löst. Men resultaten från hänsynsinventeringarna säger något helt annat. Så trots att problemet är välkänt minskar inte antalet skador och vi har fortfarande en mycket lång väg att gå innan vi når målet att inga kulturlämningar ska skadas i skogsbruket.

Hänsynsinventeringar kulturmiljöer 1998 – 2013

Skogsstyrelsen har sedan 1998 genomfört s.k. polytaxinventeringar (P0 och P1) för att följa upp miljöhänsyn i samband med föryngringsavverkningar. I P0- och P1- inventeringen redovisas 8 olika variabler varav hänsyn till övriga kulturhistoriska lämningar är en.

Riksantikvarieämbetet genomförde 1999³ och 2005⁴ inventeringar av fornlämningar. Den första gemensamma inventeringen mellan riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsen genomfördes 2006.⁵

Under åren 2008 – 2011 utförde Skogsstyrelsen P3-inventeringen. I denna registrerades hänsynen till övriga kulturhistoriska lämningar 3 år efter avverkning.⁶

Åren 2012⁷, 2013⁸ och 2014⁹ har hänsynsuppföljningen till kulturmiljöer skett i samarbete mellan Skogsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet, där Riksantikvarieämbetet står för kvalitetsgranskningen. Inventeringen utförs på 400 avverkningar i landet och i hänsynsuppföljningen inventeras endast kända och registrerade fornlämningar, 3 år efter avverkning.

² Se bilaga 3

³ Riksantikvarieämbetets rapport 2000, Studie av skador på fornlämningar i skogsmark

⁴ Riksantikvarieämbetets rapport 2006:2, Studie av skador på fornlämningar i skogsmark

⁵ Skogsstyrelsens rapport 2007:9, Uppföljning av skador på fornlämningar i skogsmark

⁶ Skogsstyrelsens rapport 2012:3, Hänsyn till Kulturmiljöer – resultat från P3 2008 – 2011

⁷ Skogsstyrelsens rapport 2013:3, Hänsynen till fornlämningar. Resultat från Kulturpolytax 2012

⁸ Skogsstyrelsens rapport 2014:4, Hänsynen till fornlämningar. Resultat från Hänsynsuppföljning Kulturmiljöer 2013

⁹ Skogsstyrelserapport kommer 2015

Skadenivåerna är mycket höga och ingen förbättring har skett

När alla rapporter från 1998 och framåt läses, kan trots rapporternas olika syften, inventeringsupplägg och olika mängd inventerade objekt ändå vissa slutsatser dras. En slutsats är att skadenivåerna är mycket höga och att i stort sett ingen förbättring skett under perioden. I samtliga inventeringar ses en kraftigt ökad skadenivå när avverkningarna är markberedda. Idag markbereds cirka 90 % av landets föryngringsavverkade areal, en siffra som dessutom ökar.

År 2012 och 2013 ligger skadefrekvensen, om vi bara ser på skada och grov skada i genomsnitt på 22 % för enskilda lämningar och 46 % på villkorsområden.¹⁰ Andelen full hänsyn har visserligen ökat något men det har även obetydlig hänsyn gjort. Obetydlig hänsyn innebär att lämningen i princip är förstörd.

Inventeringarna visar också att respekten och förståelsen för de av länsstyrelserna beslutade villkorsområdena är närmast obefintlig. Vilket kan ses på de mycket höga skadenivåerna för dessa. När det gäller skillnader i landet skiljer sig norra Norrland från övriga delar av landet med en högre skadenivå. Generellt tas det bättre hänsyn i inlandslänen jämfört med kustlänen.

Ingen tydlig orsak till problemen

–Varför uppstår då skador på lämningarna? Svaret är inte entydig, utan det finns stora skillnader mellan olika objekt. Ibland tas en mycket god hänsyn till lämningar som inte är kända av berörda myndigheter och i andra fall följs inte fattade beslut och omfattande skador på kulturlämningarna uppstår. Dessa skillnader behöver analyseras och vi måste söka orsaken till skadorna någon annanstans än i kartsikt och inventeringsunderlag och istället fundera på attityder, viljan att förändra, kompetens och förståelse för vårt gemensamma kulturarv i skogen.

För att komma till rätta med problemet krävs en ökad förståelse av de drivkrafter som ligger bakom såväl bristande som fungerande hänsyn. Genom att öka kunskapen kring de bakomliggande orsakerna till att skador uppstår skapas förutsättningar för att hitta vägar för att förbättra situationen. Ett fungerande hänsynstagande är en del av sektorsansvaret. Det är därför av avgörande betydelse att förstå hur myndigheterna kan påverka och stödja skogsbruket att ta sitt ansvar.

Under de senaste 15 åren har det skrivits mycket om de skador som sker på forn- och kulturlämningar i samband med brukande av skogen. Skadorna och orsakerna till dessa, har över tiden inte förändrats något nämnvärt. Det handlar i de flesta fall om körskador, nedrisning, markberedning och plantering.

Orsaken till skadeproblemet är många gånger komplex. Det är många led och personer som på ett eller annat sätt är involverade i skogens brukande. Kommunikationen mellan varje länk i kedjan är viktig för att en god hänsyn ska kunna nås. Länkarna är många och svaga länkar återfinns inom alla delar av skogssektorn (se bilaga 9).

¹⁰ Villkorsområde är ett område kring en fornlämning där länsstyrelsen kan ställa särskilda krav då det t.ex. gäller körning, markberedning och plantering. Villkorsområdet ska inte förväxlas med fornlämningsområdet som många gånger är betydligt större. Däremot ingår villkorsområdet i fornlämningsområdet som har samma lagskydd som fornlämningen

I den senaste fördjupade utvärderingen av miljömålen skrivs att det finns behov av kompetenshöjande åtgärder inom såväl skogsbruket som berörda myndigheter.

*”Otillräcklig kompetens kan medföra ökad risk för felaktiga beslut och/eller tolkningar som får till följd att det skogliga kulturarvet inte bevaras”.*¹¹ Men det konstateras samtidigt att det inte enbart handlar om kunskap utan lika mycket om ansvar och rutiner. Målet för kulturmiljövården har inte uppnåtts och detta beror på flera faktorer som kopplar såväl till berörda myndigheters ansvar som till skogsbrukets eget ansvar. Exempelvis behöver myndigheterna samverka i större utsträckning så att den information och kunskap som finns *”när ut i skogen”* och samtidigt behöver planeringsrutinerna i skogsbruket förbättras.¹²

Problemen är både stora och små men sammantaget utgör de, ensamma eller tillsammans, orsaker till att skador uppstår på vårt gemensamma kulturarv i skogen.

¹¹ Steg på vägen – fördjupad utvärdering av miljömålen 2012, sid 422

¹² Steg på vägen – fördjupad utvärdering av miljömålen 2012, sid 427

Åtgärdsförslagen

För att komma till rätta med problemen föreslås att ett antal åtgärder genomförs. Åtgärderna är strukturerade under följande rubriker:

- Tydliggör ansvaret och ledarskapet samt förändra attityden
- Enhetlig tillämpning av lagar och regler
- Kvalitetssäkra och tydliggöra rutiner och arbetssätt
- Kommunicera underlag och säkra kvalitén i FMIS
- Höja kompetensnivån i hela avverkningskedjan¹³ och öka kvalitetskraven på utbildningarna

Respektive åtgärdsförslag föregås av en slutsats och åtföljs av en efterföljande motivbild.

Tydliggör ansvaret och ledarskapet samt förändra attityden

Slutsats

Ansvarsfrågan (sektorsansvaret) måste tydliggöras inom hela skogssektorn. Det saknas information samt brister i attityder och ledarskap om vikten av att ta hänsyn till forn- och kulturlämningar.

Förslag till åtgärder

Skogsbruket tydliggör och lyfter in betydelsen av att ta hänsyn till forn- och kulturlämningar. Ansvarsrollen förs in som en speciell punkt i det avtal som upprättas i samband med köp av avverkning. D.v.s. det bör klart framgå vilka åtaganden som ingår vid t.ex. köp av en avverkning och efterföljande förnygringsarbete. För bolag med egen skog kan ansvarsrollen förtydligas i gällande rutiner.

Skogsstyrelsen informerar om sektorsansvaret via SkogsEko, Mina sidor, vid ifyllande av avverkningsanmälan samt vid andra tillfällen då markägare och ombud planerar eller utför skogsbruksåtgärder.

Skogsstyrelsen tar initiativ till att i samverkan med länsstyrelserna genomföra informationsmöten för att informera om det skogliga kulturarvet och vad det betyder för oss.

Skogsstyrelsen fortsätter med företagsvisa besök ("dialogerna") och återkoppling samt utvecklar det konsultativa arbetssättet. Hänsynen till det skogliga kulturarvet finnas alltid med som en obligatorisk punkt vid besöken.

¹³ Avverkningskedjan se bilaga 9

Motiv till förslagen

Tydliggör ansvarsrollen

I Kulturmiljölagens portalparagraf (1§ 1 kap. KML) anges att alla, såväl enskilda som myndigheter, har ett ansvar att visa hänsyn till kulturmiljön och att *”den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas”*.

Generellt kan vi dock konstatera att det råder en mycket bristande kunskap hos skogsbrukets aktörer om KML och om vem som ansvarar för hänsyn och skydd av kulturmiljövärden. Många känner inte till den egna ansvarsrollen.¹⁴ En anledning kan vara att olika lagar hanterar olika lämningar.

Den privata markägaren är heller inte alltid medveten om vilka krav som åvilar henne då en skogsbruksåtgärd berör en forn- och kulturlämning. Den som äger fastigheten har alltid ett huvudansvar men i samband med skogsbruksåtgärder kan en viss osäkerhet i ansvarsrollen uppstå.

De allra flesta markägarna anlitar ett företag för att avverka skogen och oftast är det ombudet som skickar in avverkningsanmälan. Skogsstyrelsen kontrollerar inkomna avverkningsanmälningar mot FMIS och Skog & Historia. De anmälningar som berör fornlämningar skickas vidare till länsstyrelsen. Denna service växte fram då registren över forn- och kulturlämningar var analoga och har troligen inneburit att ansvarsförhållandet blivit än mer oklart.¹⁵ Idag är emellertid allt material digitalt och databaserna är lätt åtkomliga för alla.

Efter att avverkningsanmälningar kontrollerats skickas en bekräftelse på att anmälan kommit in tillsammans med eventuell information om att t.ex. vilka kulturlämningar som kan beröras. Denna information går alltid till markägaren med en kopia till ombudet då denna är känd. Det är egentligen markägarens ansvar att informera entreprenören men genom Skogsstyrelsens utskick har detta ansvar omedvetet kommit att förskjutas till ombudet. Det finns en stor risk att ansvaret blir otydligt.

Att ta ansvar handlar också till stor del om att alla berörda, såväl myndigheter som företag har klara och för alla berörda, kända, rutiner som klargör vem som gör vad, hur saker ska göras samt i förekommande fall även varför det ska göras.

”Måste allt verkligen sparas! Det finns ju så mycket!”

Även om de allra flesta är intresserade av och månar om det skogliga kulturarvet. Återfinns det i skogsbruket attityden att kulturarvet inte är så viktigt. Särskilt vanlig är denna inställning i områden där lämningar är rikligt förekommande och stora till arealen, t.ex. områden med omfattande röjningsrösen och kolbottnar. Skogsbruket har därför många gånger efterfrågat en mer uttalad prioritering av kulturmiljöhänsynen från kulturmiljövårdens sida.¹⁶

¹⁴ Ameziane 2012

¹⁵ FU 2007 sid 153

¹⁶ Ameziane 2012

Fortsatta företagsvisa dialoger

En för kulturmiljövården ”*dålig eller negativ*” attityd kan ha flera orsaker. Ett ointresse för frågan eller att markägaren har många lämningar på fastigheten vilket försvårar det egna skogsbruket. Men det kan också handla om en negativ inställning i skogsbruket om vårt kulturarv och vad det står för.

Men även myndigheternas agerande kan komma att förstärka en redan negativ attityd då ord och handling inte alltid stämmer överens. Myndigheterna hävdar skydd enligt KML. Men då fornlämningar skadas leder detta sällan till någon form av konsekvens.

Attityd handlar även om osäkerhet och bristande kunskap. Ett sätt att arbeta för en bättre attityd är därför utbildning och information. Det man känner till har man ofta lättare att förhålla sig till. De i dialogprojektet framtagna målbilderna för en god miljöhänsyn i skogen ger en bra förutsättning för att skapa en större förståelse och samsyn.¹⁷ Arbetet med målbilderna fortsätter nu med s.k. företagsvisa besök. På dessa diskuteras bl.a. på vilket sätt som företagen tänker implementerar målbilderna i sina organisationer. Frågan om kulturmiljöerna tas upp som en särskild punkt under besöken (se bilaga 1).

Enhetlig tillämpning av lagar och regler

Slutsats

Antalet anmälda brott mot KML är få. Lagtillämpningen är inte enhetlig.

Förslag till åtgärder

Skogsstyrelsen tar initiativ till att genomföra gemensamma tillsynskampanjer.

Riksantikvarieämbetet utreder åtalsanmälningens graden av brott mot KML och utbildar handläggare och annan berörd personal.

Riksantikvarieämbetet fortsätter utreda frågan om att eventuellt lagändring för att införa kulturmiljösanktioner.

Motiv till förslagen

Genomför gemensamma tillsynskampanjer

1 januari 2014 fick Sverige en ny KML. Där anges att för att ges ett generellt skydd som fornlämning ska lämningen ha tillkommit före 1850. Ett av syftena med översynen av lagen var just detta att förtydliga och förenkla tolkningen av lagen. Det är ännu för tidigt för att se hur denna tidsgräns kommer att underlätta hanteringen. Ett grundproblem är att det i regel saknas kunskap om när en viss lämning från historisk tid är tillkommen. Någon datering anges inte i FMIS.

¹⁷ Skogsstyrelsens rapport 2013:5. Målbilder för god miljöhänsyn

Idag säger sig länsstyrelserna ha för lite resurser för en effektiv tillsyn av forn- och kulturlämningar i skogsmark. Dessutom kompliceras tillsynen av det delade ansvaret. Fornlämningar är länsstyrelsernas ansvar och övriga kulturhistoriska lämningar är Skogsstyrelsens ansvar. Att både forn- och kulturlämningar kan förekomma inom samma avverkningsyta komplicerar det hela ytterligare. I sådana fall kan skogsägaren behöva ha kontakt med båda myndigheterna.¹⁸ Det pågående arbetet med en gemensam inlämningsfunktion kan underlätta dessa kontakter (se bilaga 6).

För att effektivisera myndigheternas tillsyn, och samtidigt skapa uppmärksamhet i media och vårt gemensamma kulturarv i skogen, kan ett sätt vara att bedriva s.k. gemensamma tillsynskampanjer. Skogsstyrelsen har mycket goda erfarenheter av detta avseende tillsyn av körskador. Som grund för ett gemensamt tillsynsarbete bör det övervägas att även ta fram myndighetsgemensamma riskbaserade tillsynsplaner.

Gemensamma tillsynskampanjer kan också vara ett bra sätt att skapa bättre kontakter mellan myndigheterna. Diskutera och enas om gemensamma arbetssätt och ambitionsnivåer samt hur lagen ska tolkas (skapa enhetlighet). Nuvarande arbetsätt och tolkning av KML är för olika, t.ex. tillämpningen av fornlämningsområden (som har samma skydd som själva fornlämningen). Vidare så åker några länsstyrelser ut i fält och markerar områdena. Andra gör det inte. Det som är tillåtet i ett län är inte alltid tillåtet i ett annat län. Det kan vara förvirrande och otydligt mot både skogsägarna och skogsbruket, som ofta arbetar över länsgränserna.¹⁹ Detta har tagits upp av företagen i dialogerna (se bilaga 1).

En avverkning får, om inget annat meddelats, börja tidigast sex veckor efter det att anmälan inkommit till Skogsstyrelsen. Att avverka kräver inte tillstånd enligt KML och ett beslut från länsstyrelse som rör hur markberedning och plantering får genomföras kan i värsta fall komma efter det att en avverkning redan är genomförd. Utförarna av avverkningen saknar då uppgifter om hur stort område som länsstyrelsen beslutat som skyddat enligt KML. Flera företag har i dialogerna tagit upp att de måste få länsstyrelsernas beslut mycket snabbare. Helst inom 6 veckor (se bilaga 1).

Utbildning av handläggare och annan berörd personal

Trots att skadorna på fornlämningar i skog är omfattande är antalet anmälda brott mot KML mycket få. Således anmäls endast en liten del och en än mindre andel av dessa drivs vidare av åklagarna.²⁰ Det finns också exempel där länsstyrelsen vänt sig till markägaren med frågor om hur skador uppstått istället för att lämna ärendet vidare och låta polis och åklagare utreda misstankar om eventuellt brott.

Riksantikvarieämbetet har tidigare gjort några juridiskt riktade åtgärder.²¹ Dessa behöver sannolikt följas upp och det förefaller finnas behov av ytterligare utredningar.

¹⁸ FU 2007:148

¹⁹ Ameziane 2012

²⁰ Korsell & Källman 2008; Alhem 2011; Ameziane 2012; Christensen 2014

²¹ Alhem 2011

Det finns även behov av insatser som syftar till att genom utbildning och information dels kraftigt öka antalet anmälningar av misstänkta brott mot KML och utbilda berörda handläggare i att skriva underlag ur ett lagföringsperspektiv, dels stötta berörda myndigheter i skapandet av nätverk med de juridiska instanserna.

Åtgärderna kan omfatta två delprojekt:

- a) *Utredning om eventuellt behov av samarbetsprojekt med Åklagarmyndigheten (alternativt valda åklagarkammare) i syfte att utbilda berörda tjänstemän att dokumentera skador och skriva underlag ur ett lagföringsperspektiv*

I en utvärdering gjord av Riksrevisionen 2011 rörande bidragsbrott uppges det att många handläggare som kommer i kontakt med bidragsbrott saknar utbildning. Utbildningsproblematiken tycks vara en anledning till att många bidragsbrott saknar nödvändiga uppgifter för att de polisanmälningar som myndigheterna gjorde skulle kunna lagföras och utredas.²²

För att göra lagtillämpningen mer effektiv genomfördes olika samarbetsprojekt mellan Åklagarmyndigheten och/eller Rikspolisstyrelsen och de av bidragsbrotten berörda myndigheterna, t.ex. Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan. Erfarenheterna från arbetet med bidragsbrott bör kunna utgöra grund för ett myndighetsövergripande pilotprojekt med fokus på tjänstemän som dels uppdragar brott mot KML, dels handlägger dessa ärenden.

- b) *Workshop främst för länsstyrelsehandläggare med fokus på hantering av brott mot KML*

Det finns exempel på länsstyrelser som oförtrutet bedrivit arbete med anmälningar och där handläggare dels har erfarenhet av att delta i domstolsförhandlingar, dels fått genombrott för uppfattningen att brott mot KML bör betraktas som ett massbrott, vilket innebär att en särskild åklagare tilldelats dessa brott. En workshop där de goda exemplen lyfts fram, tillsammans med diskussion och genomgång med Riksantikvarieämbetets juridiska enhet, hur och varför en anmälan ska göras. Detta bör kunna bidra till en känsla av delaktighet samt ge handläggare verktyg att arbeta vidare med.

Ovanstående arbetet bör kombineras med att Riksantikvarieämbetets ledning tar kontakt med respektive länsledningar. Indikationer finns på att länsstyrelsehandläggare inte alltid känner att de har stöd för en "hård" (d.v.s. laglig) linje hos länsledningarna.

Utred införandet av kulturmiljösanktioner

Tillämpningen av KML kan inte anses vara effektiv. Hänsynsuppföljningen visar att brott mot KML är frekventa. Trots detta finns ytterst få domar. En anledning är att processen dels tar lång tid och dels inte är prioriterad av åklagarna samt att brott inte upptäcks, inte anmäls och ibland utreds bristfälligt.²³ Sanktionsavgifter, som förekommer i miljölagstiftningen, kan ge en mer effektiv lagutövning.

²² Riksrevisionen 2011:37ff

²³ Alhem 2011

En förstudie levererades 2014-11-09 av Ekolagen AB. Denna tyder på att det är möjligt att straff går att ersätta med sanktionsväxling rörande vissa brott mot KML. En möjlig distinktion kan vara de brott som karaktäriseras som ringa. Fortsatt utredning är dock nödvändigt.

Kvalitetssäkra och tydliggöra rutiner och arbetssätt

Slutsats

Många olika personer är iblandade i avverkningskedjan och risken är stor att information inte når alla som behöver. Det finns stora brister i kvalitén på trakttdirektiven och forn- och kulturlämningar markeras inte alltid i fält. Tillämpningen av gällande rutiner är många gånger beroende av det personliga intresset hos t.ex. virkesköpare och planläggare.

Myndigheterna arbetar inte enhetligt och det finns brister i rutinerna.

Förslag till åtgärder

Skogsbruket utvecklar sina rutiner för att säkra att kommunikationen av uppgifter når ut till samtliga som behöver dessa samt säkrar kvalitén i trakttdirektiv avseende kulturmiljöer. Beaktar särskilt informationsbehovet för utländska entreprenörer.

Skogsbruket verkar för en utvecklad och bättre planering på barmark samt använder sig av kulturstubbar (1,3 meter) och rätt snitselband (s.k. kulturband).

Skogsstyrelsen tar fram en rutin hur övriga kulturlämningar ska hanteras i samband med avverkningsanmälan.

Motiv till förslagen

Kvalitetssäkra kommunikationen och trakttdirektiven

Trakttdirektivet är ett viktig redskap för dem som utför arbetet i fält men hur trakttdirektivet ser ut varierar mellan företagen. Flera maskinförare har vidare berättat att det alltför ofta saknas viktig information (se bilaga 2). Ibland finns inga uppgifter om kända fornlämningar. I andra fall finns fornlämningen endast angiven i kartan eller enbart i löptext – ”*fornlämning finns i området*”. Lämningar som inte är registrerade, men som påträffas i fält vid planeringen av trakten, läggs inte alltid in.

Det är många led och personer inblandade i en förnygringsavverkning och det är inte alltid att informationen följer med i hela kedjan (se bilaga 9). Samtlig som utför en skogsbruksåtgärd måste få tydlig information om de kulturmiljöer som berörs och vilka villkor som gäller. Andelen utländsk arbetskraft är också ökande i skogsbruket varför det är viktigt att informationen är anpassad så att alla berörda kan ta del och förstå den.

Utveckla planering och markering i fält

En bra planering är en förutsättning för en god hänsyn. Många gånger överlåts denna till skördarföraren som ofta genomför planeringen under pågående avverk-

ning. Idag sker avverkningar i princip dygnet runt och året om. En stor risk finns då att en forn- och kulturlämning upptäcks först då den redan är överkörd av maskinen. Det är därför viktigt att planeringen görs på barmark och att den är gjord i god tid före avverkningen startar (se bilaga 2).

Forn- och kulturlämningarna bör också markeras med snitselband (s.k. kulturband) eller kulturstubbar. Det är ett problem när högstubbar används för att markera kulturmiljöer. Högstubbar har ett uttalat naturvårdssyfte och saknar det tydliga signalvärdet en kulturstubb har. Ibland används naturvårdsband eller generella miljöhänsynssnitslar, p.g.a. att det saknas kulturmiljöband, för att markera vilket träd som ska kapas till högstubbe. Då blir signalsystemet helt satt ur spel.

Användandet av kulturstubbar har dock ökat kraftigt under senare år. Kulturstubben är ett bra redskap som signalerar att det finns en forn- eller kulturlämning att ta hänsyn till. Ett problem är att dessa ofta placeras på eller invid lämningen vilket får följden att många lämningar skadas av hjulspår och/eller av markberedning.²⁴ Kulturstubbar bör placeras ett par meter utanför lämningens yttergräns så att ett visst skyddsavstånd skapas (se bilaga 2).

Ta fram rutin för övriga kulturhistoriska lämningar

Då många skogsföretag arbetar över Skogsstyrelsens distriktsgränser är enhetliga handläggningsrutiner viktiga. Idag finns fastlagda rutiner för hur Skogsstyrelsen ska hantera skogsbruksärenden som berör fornlämningar. Motsvarande rutin för övriga kulturhistoriska lämningar saknas. En rutin för detta, som även definierar vad som är en övrig kulturhistorisk lämning, bör tas fram.

Kommunicera underlag och säkra kvalitén i FMIS

Slutsats

FMIS är svårtillgängligt och har stora inventeringsluckor och kvalitetsbrister. Dessutom är uppdateringen en mycket omständlig process.

Förslag till åtgärder

Riksantikvarieämbetet gör en informationsinsats riktad till skogsbruket m.fl.

Motiv till förslaget

Kunskap om var forn- och kulturlämningar finns är en förutsättning för att kunna ta hänsyn och därmed undvika skador på lämningarna. Idag kan alla via Internet få tag på information om var lämningarna ligger men denna information behöver uppdateras och kvalitetssäkras.

Lämningar från äldre inventeringar är manuellt införda med hjälp av karta och kompass. Överföringar från analoga till dagens digitala kartor har skett i flera steg. I FMIS finns idag en ”accepterad” felmarginal på 20 meter men enskilda lämningar kan, på kartan, ligga upp till 50 meter fel. I vissa fall kan felet vara

²⁴ Hägerman & Loeffler 2012:9

ännu större. Detta gäller särskilt för lämningar i skogsmark med stora avstånd till säkra referenspunkter.²⁵

Många skogsmaskiner kör efter GPS vilket innebär att maskinföraren oavsiktligt riskerar att köra sönder forn- och kulturlämningar vars kartgeometri är fel. Områdesavgränsningar kan vara felaktigt inritade med följderna att en maskinförare tror sig vara på betryggande avstånd från ett fornlämningsområde när hon i själva verket ligger och kör innanför dess gränser.²⁶ Felaktiga geometrier kan även resultera i att snitslar placeras ut där GPS:en anger och därmed missar lämningen som ligger 10 meter bort. Det händer även att det hittas nya lämningar i samband med avverkningen och maskinföraren felaktigt utgår från att det är den registrerade lämningen. Hänsyn tas till den nya lämningen medan den registrerade lämningen skadas eller förstörs (se bilaga 2).

Områdesbeskrivningar i FMIS anger ofta på ett mycket summariskt sätt att någonstans inom ett område av en viss storlek finns x antal lämningar av en viss typ.²⁷ För många lämningar, t.ex. sentida bebyggelselämningar är beskrivningarna många gånger mycket bristfälliga eller saknas helt. Brister i rutinerna för uppdatering av FMIS kan leda till att nyligen upptäckta fornlämningar skadas.²⁸ Bristfälliga rutiner gäller för såväl skogsbruket som myndigheter.

FMIS är många gånger ofullständigt, framför allt då det gäller skogsmarken. Stora delar av landet har ett föråldrat inventeringsunderlag medan andra delar helt saknar inventeringar. Dessutom omprövas fornlämningsbegreppet kontinuerligt. Kulturmiljöer som först klassats som övrig kulturhistorisk lämning kan senare komma att klassas som fornlämning. För områden, eller län, med ett äldre inventeringsmaterial kan därför lämningar som vid en senare tidpunkt bedömts vara bevarandevärda saknas helt.²⁹ Kunskapsunderlaget kan därmed skifta både inom länet som mellan länen.³⁰

Ett återkommande problem är att en stor del av landets skogsareal fortfarande måste betraktas som bristfälligt inventerad. Detta visar resultaten från projektet Skog & Historia där det mellan åren 1995 – 2007 registrerades omkring 200 000 nya förmodade forn- och kulturlämningar i de svenska skogarna. Detta trots att endast cirka 20 % av skogsmarken hittills har inventerats. Framför allt missgynnar detta de yngre lämningstyperna från historisk tid. I och med tillkomsten av tidsgränsen 1850 har flera av dessa numera ett generellt fornlämningskydd, oavsett om de är kända (registrerade) eller ej. Även om många lämningar kan komma att utgå vid en närmare granskning visar detta ändå på att det finns ett stort mörkertal. Förutom nyinventering, av framför allt skogsmarken, måste det gamla inventeringsmaterialet, omkring 100 000 objekt, kvalitetssäkras.³¹

Eftersom inventeringsmaterialet bitvis är ojämnt uppstår även frågan om likhet inför lagen gäller. En situation som kan uppstå är att två grannar med likvärdiga

²⁵ FU 2007, sid 152

²⁶ Hägerman & Loeffler 2012:9, Ameziane 2012

²⁷ Hägerman & Loeffler 2012:10

²⁸ Ameziane 2012

²⁹ Hägerman & Loeffler 2012:10

³⁰ Ameziane 2012

³¹ FU 2007:150

lämningar på sina fastigheter kan komma att behandlas olika. Den ene har en i FMIS registrerad lämning som hon ska ta hänsyn till i samband med brukande av skogen. Detta kan komma att följas upp av Skogsstyrelsen i de årliga hänsynsuppföljningarna. Dålig hänsyn ger ett dåligt betyg. Den andre grannen har en oregistrerad lämning som naturligtvis även den kräver hänsyn enligt lagen. Men då denna är okänd hos myndigheterna kommer tagen hänsyn inte att följas upp, d.v.s. konsekvenser för dålig hänsyn uteblir. Detta att hänsyn kopplas till att lämningen är registrerad kan leda till attitydproblem. –*Varför ska jag drabbas men inte grannen?*

Genomföra en informationsinsats

Många av skogsbrukets aktörer upplever såväl ärendegången och källorna till fornlämningskunskapen (t.ex. FMIS) som svåra att förstå. FMIS är okänt och svårförståeligt. Beskrivningarna och terminologin i systemet är inte lätta att tillgodogöra sig. Erfarenheter från FURA-projektet visar dock att utbildning kan bidra till bättre förståelse (se bilaga 2).³² Även för myndigheternas handläggare finns ett informationsbehov rörande hanteringen av fornlämningar.

FMIS behöver bli mer känt och mer lättillgängligt. Ett mycket omfattande arbete med detta har nu påbörjats inom det s.k. DAP-programmet (Digital Arkeologisk Process) som drivs av Riksantikvarieämbetet och pågår fram till 2018. Bl.a. ses möjligheten över att korrigera och kvalitetsbeskriva informationen i FMIS (se bilaga 7).

En riktad informationsinsats kan dock vara ett steg på vägen och ge snabb effekt. Informationsinsats kan innehålla ett antal filmer (2 – 5 minuter) med olika teman. Exempelvis: hur används FMIS, hur fornlämningar ser ut och vilken betydelse har de, hur arbetar kulturmiljöspecialister med kulturlämningar m.m. Dessa sprids fritt via Internet och kan läggas upp på berörda hemsidor. Utöver filmerna presenteras ”FMIS for dummies” i textform.

Höja kompetensnivån i hela avverkningskedjan och öka kvalitetskraven på utbildningarna

Slutsats

Finns en kompetensbrist inom kulturmiljöområdet och det behövs utbildning för alla led i avverkningskedjan. Kvalitén avseende kulturmiljöområdet i utbildningar behöver höjas.

³² Riksantikvarieämbetet 2014a:13

Förslag till åtgärder

Skogsbruket överväger behovet av kulturmiljövårdskompetens i den egna organisationen.

Skogsbruket satsar på utbildningar inom kulturmiljöområdet för alla led i avverkningskedjan samt ställer högre kvalitetskrav på de utbildningar som beställs.

Skogsstyrelsen verkar för att det tas fram en gemensam kursplan, utbildningsmaterial samt kompetenskrav för de som genomför utbildningar inom kulturmiljövården.

Skogsstyrelsen verkar för att det tas fram gemensamma kvalitetskrav för kulturmiljöutbildningarna som sker i skogsbruksskolornas regi. Gäller även högre utbildningar.

Skogsstyrelsen/Riksantikvarieämbetet initierar forum för kulturmiljöfrågorna i skogen, bl.a. innehållande återkommande kalibreringsseminarier.

Motiv till förslagen

Överväg kulturmiljökompetens inom organisationen

Att ta ansvar innebär att se till att ha de resurser, rätt kunskap och rätt kompetens, som krävs för att klara uppgiften. Tillgång till fördjupad kunskap om kulturmiljöerna bör finnas inom respektive organisation (gäller framför allt de större organisationerna). För många företag är den en självklarhet att anställa ekologer, naturvårdsspecialister, jakt- och klöv-viltsansvariga medan inget företag ännu knutit till sig särskild kulturmiljökompetens.

Utbildning för alla led i avverkningskedjan

I de riktade utbildningar som genomförs för skogsbruket riskerar vissa grupper i skogsbrukskedjan att bortprioriteras. Då de bedöms ha mindre behov av kulturmiljökompetens, t.ex. förröjaren. Detta är en brist eftersom dessa personer oftast är den ende som går över ett helt avverkningsområde. Har därmed stora möjligheter att upptäcka kulturmiljöer som maskinborrharna inte kan se.

Kompetenshöjande utbildningar bör därför riktas till hela kedjan av skogsbrukets aktörer – inte bara till planerare och maskinförare som utför avverkning och markberedning.³³ Av lika stor vikt är att tjänstemän och chefer har en grundläggande kunskap. Extra positivt blir det när samtliga yrkesgrupper på ett företag går kurser tillsammans och tar del av varandras erfarenheter. Utbilda hela kedjan i att prata samma språk.

Vid utbildning bör grundläggande moment finnas med såsom: vad säger KML och skogsvårdslagen, hur informationen i FMIS ska tolkas samt hur ska länsstyrelsens beslut och meddelande läsas. Dessutom bör många kunna identifiera kulturmiljöer både för att undvika skador vid körning och för att kunna gallra bort träd som riskerar att skada kulturlämningarna. Hur kulturstubbar ska användas bör också finnas med i utbildningarna.

³³ Ameziane 2012

Kompetens hos de inblandade i de olika stegen i processen är således avgörande för att få ned antalet skador. Tillräckliga och relevanta grundkunskaper ska finnas hos alla anställda med ansvar för hänsyn till kulturmiljön. I dagens skogsbruk genomförs de flesta åtgärderna av ombud (virkesköpare, inspektorer, entreprenörer m.fl.), varför informationsinsatser riktade speciellt mot dessa grupper kan ge mycket snabba och direkta resultat.³⁴

Förbättra kvalitén i skogsbruksutbildningarna

Resultatet i skogen beror dels på den kunskap och det intresse som maskinföraren har men också på vilka krav som uppdragsgivaren ställer, exempelvis certifieringskrav. Nya förare tillkommer hela tiden vilket innebär att utbildning och information behöver bedrivas fortlöpande. Det är också viktigt att kulturmiljövård ges större utrymme på schemat på olika utbildningsinstitutioner. Idag kan personer gå igenom skogliga utbildningar utan att ha erhållit några större kunskaper om vårt skogliga kulturarv.³⁵

Idag sker de s.k. SYN-utbildningar³⁶ på många håll i landet och kvalitén på dessa varierar. Dessutom förekommer det att deltagare i den s.k. *Förnyelsekursen* inte genomgått *Grundkursen* vilket är ett krav enligt certifieringen. Dessa deltagare kan därför sakna grundläggande kunskaper som att t.ex. kunna identifiera de vanligaste lämningstyperna. Detta är en stor brist.

Skapa myndighetsforum för kulturmiljöfrågorna i skogen

Länsstyrelsehandläggare bedömer generellt kontakten mellan dem och Skogsstyrelsens handläggare som god, men utöver kontakt vid handläggning tycks den i de län som ingick i undersökningen (10 stycken) vara sporadisk.³⁷

Kulturmiljöfrågorna i skogen berör många myndigheter men någon naturlig plats för diskussion och dialog saknas. Även om myndigheterna är överens om hur ärendena ska hanteras inom ett län kan det skapa förvirring för skogsbruket eftersom grannlandet kanske arbetar på ett annat sätt.

Forum för att utveckla och diskutera hanteringen av forn- och kulturlämningar ur ett myndighetsperspektiv bör skapas. Här kan diskuteras och spridas erfarenheter, t.ex. från alla utvecklingsprojekt (bilagorna 6,7 och 8). Handläggare på länsstyrelserna som hanterar fornlämningar i skogsbruket kan också ges bättre inblick i hur skogsbruket fungerar och hur villkor i myndigheternas beslut hanteras praktiskt.³⁸ Dessutom byggs det upp ett myndighetsnätverk, vilket är en del i arbetet för en god hänsyn.

I forumen kan vidare initieras återkommande kalibreringsseminarier. Dessa kan modelleras enligt Skog & Historias fältseminarium 2014 och Riksantikvarieämbe-

³⁴ FU 2007 sid 153

³⁵ FU 2007 sid 153

³⁶ Skogsbrukets Yrkesnämnd (SYN) är ett partssammansatt organ som har till uppgift att genom samverkan främja en positiv utveckling inom praktisk yrkesutbildning och arbetsmiljö inom skogsbruket (<http://www.syn-kurser.se/>)

³⁷ Riksantikvarieämbetet 2014b

³⁸ Ameziane 2012

tets ”steg 3-seminarier” samt hänsynsuppföljningens kalibreringsseminarier (teori blandat med praktik). Allt för att öka förståelsen för att arbetsätten bör göras mer enhetliga. Innan forumen sätts igång bör det klaras ut vilken roll och mandat de ska ha. Även strukturen på forumen måste diskuteras (regionala/nationella). En annan utmaning som måste belysas är hur få resultat att nå uppåt i organisationerna. Att en idé om samstämmighet även finns på ledningsnivå. Detta är avgörande för att få till en enhetlighet.

Hur drivs arbetet med kulturmiljöfrågorna i skogen på företagen

Skogsstyrelsen har under de senaste åren i bred samverkan med skogsbruket, andra myndigheter och ideella föreningar drivit projektet Dialog om miljöhänsyn. De i projektet framtagna målbilderna för god miljöhänsyn syftar till att konkret och handfast tydliggöra samhällets förväntningar på den hänsyn som bör tas vid skogliga åtgärder.

Det finns fortfarande stora brister i den hänsyn som tas vid föryngringsavverkning. Bristerna omfattar bl.a. hänsynen till forn- och kulturlämningar. Från Skogsstyrelsen finns nu en förväntan på att målbilderna omsätts i respektive företag och att på sikt harmonierar de egenuppföljningar som görs i skogsbruket efter den uppföljningsmetodik som nu är på väg att växa fram.

Skogsstyrelsen har under 2014 genomfört s.k. företagsbesök. Förutom de 70 företagen, som avverkar skog på egen eller annans mark, tillkommer ett mindre antal större markägare (utan egen avverkningsorganisation), branschorganisationer och ideella föreningar.

Att Skogsstyrelsen på det här viset träffar företag och andra intressenter bilateralt är i sig inget nytt. Vad som är nytt är att myndigheten nu har samordnat och systematiserat mötena. Vi tror att en högre grad av samordning och systematik leder till ett större genomslag och en effektivare användning av både myndighetens och omvärldens resurser.

Underlag och frågor inför företagsbesöken

På besöken har främst fem områden diskuterats: miljöhänsyn, kulturmiljöhänsyn, hantering av avverkningsanmälningar, förenkling för företagen och frågan om skog och vilt.

Som underlag inför besöken redovisades bl.a. följande:

- I hänsynsuppföljning konstaterat att andelen forn- och kulturlämningar som skadas i samband med skogliga åtgärder är oacceptabelt hög. Närmare 50 procent av kända och registrerade lämningar påverkas eller skadas.
- Skogsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet föreslår nu en vision som innebär att inga kända forn- och kulturlämningar ska skadas vid skogsbruk och om så sker ska skadorna återställas. Som en indikator ska minst 95 procent av de kända forn- och kulturlämningarna vara oskadade år 2020.
- Vilka förändringar och åtgärder anser företagen är nödvändiga för att nå ett bättre resultat i skogen. Är det genom ökad kunskap via utbildningar och kalibreringar eller är det via ändrade interna rutiner som bäst effekt nås.

- Vad kan myndigheterna göra bättre för att underlätta företagets arbete för en förbättrad kulturmiljöhänsyn (information, handläggning och enhetlighet).
- Skogsstyrelsen kan på företagets initiativ erbjuda en årlig återkoppling av mera företagsspecifika resultat.

Med utgångspunkt från underlaget diskuterades sedan tre frågor inom kulturmiljöhänsynen:

1. Hur ser företagen på visionen och indikatorn?
2. Vilka åtgärder ser företagen som viktigast att vidta för att kulturmiljöhänsynen ska bli bättre, t.ex. hur säkerställer ni att information når hela vägen ut?
3. Vilket stöd vill företaget ha från Skogsstyrelsen (andra myndigheter)?

Följande är en sammanfattning av de minnesanteckningar som fördes under respektive besök.

Framkomna synpunkter från företagen

De allra flesta ställer upp på visionen och indikatorn (se ovan). Några ser dock stora problem att klara de yttäckande lämningarna (fossila åkermarker) främst i södra Sverige. Flera tar även upp att länsstyrelserna hanterar de yttäckande lämningarna olika, t.ex. hur markberedning får ske. Tas även upp behovet av att tydligt definiera och kommunicera vad som räknas som en skada.

Flera nämner att länsstyrelsernas beslut, inför en avverkning, måste komma mycket snabbare (helst inom 6 veckor). Någon tar upp exempel på beslut som har blivit felaktigt, p.g.a. bristande kartunderlag. Flera anser att länsstyrelserna borde komma ut och snitsla av lämningarna. Vissa länsstyrelser gör tydligen detta.

Samtliga företag anger betydelsen av bra underlag och tar då upp traktdirektivet som ett sådant. En svårighet är hur säkra och få ut informationen till samtliga led i avverkningskedjan. Och hur säkra att samtliga tar till sig informationen.

Användningen av kulturstubbar är ett bra sätt att markera lämningarna. Finns också ett behov av utbildning för att känna igen och hitta lämningar samt att myndigheterna snabbt återkopplar resultaten. Några nämner den dåliga kvalitén i FMIS. Framför allt bristen i den geografiska positioneringen. Men det finns även funderingar på hur nya lämningar som hittas i samband med avverkning kan registreras.

Hur drivs arbetet med kulturmiljöfrågorna i skogen hos entreprenörerna

Vid två tillfällen har intervjuer skett med entreprenörer/maskinförare. Den 1 oktober i Hedemora där åtta personer deltog och i Nybro den 30 oktober där fyra personer deltog. Deltagarna har representerat förröjare, förare för skördare, skotare och markberedare. Intervjuerna har haft karaktären av samtal och skett med hela gruppen samlad och tagit 2 timmar att genomföra. Minnesanteckningar fördes och samtalen spelades in. Det senare för att kunna gå tillbaka och kontrollera eventuella frågetecken i minnesanteckningarna.

Sammanfattningsvis kan sägas att ingen av deltagarna såg några större svårigheter med att ta hänsyn till kända och utmärkta forn- och kulturlämningar i samband med skogsbruksåtgärder. Åtgärder som berör yttäckande lämningar som, t.ex. röjningsröseområden eller områden med omfattande kolningsanläggningar, ansågs dock något mer komplicerade. Något som de allra flest lyfte fram var planeringen, eller snarare bristen på planering. Eller som en av deltagarna uttryckte det: *”Jag tror inte nån av oss gör något med en fornlämning om vi vet var den finns.”*

Nedan redogörs för de samlade synpunkter som framkom. Deltagarnas arbetsförutsättningar har varierat starkt, från anställd till egenföretagare, eller att man arbetar i bolagsskogar eller privata skogar. Därför är det ibland svårt att ge en rättvis bild av de synpunkter som framkom. Tanken med intervjuerna var att få en bild av hur de som jobbar praktiskt i skogen upplever sin arbetssituation och deras funderingar kring varför skador uppstår. Den bilden klarnade efterhand.

Framkomna synpunkter från entreprenörer

Text med kursiv stil är uttryck från deltagarna, om än inte ordagrant.

Planering och traktdirektiv är viktiga redskap för entreprenören och mer tid borde läggas på det. Ju bättre planerat, desto bättre resultat i slutändan! Kulturlämningar är många gånger svåra att se, särskilt när man kommer från ”fel” håll. Särskilt svårt är det med alla rösen. *Man ser dom inte förrän man kört över dem.*

Traktdirektiven är oftast bra men det är stora skillnader mellan planerare. Vissa har inte med uppgifter om kulturmiljöer medan andra har full koll på allting. Det är av stor betydelse hur intresserad den enskilde tjänstemannen är. I många fall upplevs de som standardtraktdirektiv. Som en entreprenör uttryckte: *Får man ut 20 stycken från ett bolag så kan de se exakt likadana ut allihop. Då har dom inte så stort värde. Man har inte tänkt på den enskilda skogen utan man har bara gjort ett traktdirektiv för att certifieringen säger att det måste finnas ett. Jag har en känsla av att har dom bara kryssat i fornlämningen så har dom klarat sig. Var de finns får vi sällan reda på. Oftast står det inte ens vad det är för någonting.*

Ofta är det skördarföraren som får stå för planeringen. *Det är inte bra. Tar en massa tid som vi inte får betalt för. Det kan ju bli fel också om det är orutinerade förare. Och alla tveksamheter som tar tid. Fokus försvinner från produktion och det kostar pengar. Man vet inte om man gör rätt och det finns ingen att fråga. Det kan gå an på sommaren då det är ljus men på vintern är det besvärligare. Då*

försvinner ju allt, fornlämningar och allting. Då måste det vara väl uppmärkt om man ska ha en chans att hitta dom.

Traktdirektiv får man alltid och man förutsätter att man kan lita på dessa. Det ofta är ont om tid så man kör efter traktdirektivet. *Ibland borde man kanske gå ut och kolla, men man hinner inte.* En del får dem ett par veckor innan medan andra kan få dem dagen före arbetet ska påbörjas.

Vissa företag arbetar enligt ”Rätt metod”. Denna innebär att man springer över trakten och då hittar man ofta fler lämningar. *Om planeraren bommar något i kartmaterialet så hittar vi det ändå.*

Länsstyrelsens beslut (samråd) finns oftast med i traktdirektiven. Innebörden av besluten står även i traktdirektiven. *Men besluten är bra mycket längre och krångligare!*

Utmärkning i fält. Det är ofta dåligt snitslat eller utmärkt var hänsynen ska tas. *Det jag efterlyser är uppmärkning redan vid planeringen. Att de är tydligt uppmärkta så att de syns. För det är ju kanske jättestor problem att hitta dom ibland. Det står att det finns en fornlämning men var är den? Vad är det för typ av fornlämning? Det vet vi sällan. Man får leta eller ringa till markägaren. Oftast vet inte dom heller.*

Den planering man får som markberedare är samma som vad skördaren fick. Inte något om vad man själv behöver ta hänsyn till.

Kulturstubbarna gör väldigt mycket, framför allt för markberedaren. *Dom reagerar man på. Tre såna för mycket spelar ingen roll.*

Användande av kultursnitslar?

Det händer men alltför sällan.

Ett hygge av tio kanske.

När skördaren kommer finns i bästa fall snitslar.

Vi får inte ens gränserna snitslade utan bara en karta.

Kostnader och svårigheter.

– *Är dom väl uppmärkta så man vet var dom finns så är det inga märkvärdigheter.*

– *Kommer man in i ett tätt granbestånd där det finns en massa stenrösen så är det klart att kostar pengar att hugga ner. Så helt kostnadsfritt är det inte.*

– *Svårt med odlingsrösen. Är det mycket så kan man inte undvika att köra sönder.*

Tänker ni på att det är två olika lagar?

– *Egentligen inte. Allt hanteras som fornlämningar.*

– *Det är inte hanterandet som är bekymret för vår del utan informationen. Får vi bara veta var dom finns så ska vi nog kunna hantera detta.*

Utbildning en bra men går de som borde gå? *Viktigt att även virkesköpare utbildar sig. Är länsstyrelserna intresserade av vara med på era (Skogsstyrelse) kurser? Istället för att alla har sina egna. Bättre med en kraftsamling. Vi orkar inte gå på alla kurser.*

På kursen var även virkesköparna med och det märks en stor skillnad nu. Viktigt att även virkesköparna går kurser/får utbildning!

Synen på myndighetskontakter är delad. Några anser att det ska vara avklarat tidigare. *Allt ska vara klart när man åker ut till en avverkning. Det tar bara tid, det blir en fördröjning.* Andra vill absolut ha ut länsstyrelsen. *Bättre att dom kommer ut innan det har hänt nåt.*

Får ni ut länsstyrelsens beslut eller skrivs de in i traktdirektiven?

Ibland har jag fått ut dom men det är långt ifrån alltid.

Dom gånger jag vart på sånt har jag nog oftast sett besluten. Sen kan väl dom besluten vara ... frågan är om dom varit ute i terrängen.

Jag har varit ute på fornlämningar som varit borttagna sen 50 år men dom är fortfarande kvar och noterade. Det är rätt meningslöst.

Vi får aldrig kopia på lst beslut. Möjligtvis om det händer något. Då kommer den fram.

Dom (länsstyrelsen) har normalt väldigt liten praktisk erfarenhet av skogsbruk.

Dom bör kunna förutsättningarna för skogsbruket.

Hur ser ni på ansvaret?

Visst har vi ett ansvar. Det beror ju alldeles på vilken information vi får.

Men vi har ändå ett visst ansvar men om det inte står nåt.

Efter branden (ref. branden i Sala 2014) vill dom lägga över mer ansvar på oss.

Vi får en beställning via traktdirektiv och där ska informationen finnas. Står det fornlämning men inte vad det är för nåt och något händer så ligger vi risigt till.

Ja, för i avtalen står att vi är ansvariga inför tredje man.

Ansvaret är aldrig prövat vad jag vet.

Dom lägger på oss mer och mer uppgifter för varje avtal men ersättningen är oförändrad.

Hur diskuteras dessa saker/problem? Hur reagerar man från företagen?

Det finns med i hanteringen men hanteras inte lika seriöst som andra saker. Dom känner sin skyldighet att ge oss information sedan är deras ansvar över. Händer det nåt sen så är det vi som har gjort fel.

Diskussioner uppstår nästan bara när det hänt någonting. Aldrig i förebyggande syfte.

Det beror på tjänstemannens intresse.

Traktdirektiven är uppbyggda för att passa tjänstemännens system i datorn.

Får ni utdrag ur FMIS?

Det har jag aldrig sett.

Jo, jag har sett det någon gång på markdirektiv.

Känner ni till FMIS?

Nä.

Övriga synpunkter som framkom

Saknar tydliga instruktioner för hur man ska göra när man hittar sådant som inte finns utmärkt på kartan.

Gör det lätt för oss att föra över shape-filer till våra datorer. Där har vi ett stort problem inom hela skogsbruket. Alla hittar på sina egna kartor och så gömmer

man sig bakom dom filformaten. Det är frapperande – det finns ju gott om pengar i den här branschen men alla ska uppfinna sina egna standard.

Företagen har upphandlat en avverkning, inte en planering! Vi kan göra planeringen men då kostar det lite mer.

När det är lite speciella fornlämningar så skulle det vara bra att få någon form av skötselplan. Vad man ska göra. Ska man lämna eller ta bort. Vad vill man? Vad ska man ta hänsyn till? Prioritet och skötsel.

Lyft goda exempel.

Hur drivs arbetet med kulturmiljöfrågorna i skogen på Skogsstyrelsen

Kulturmiljövårdsfrågorna har sedan drygt 20 år tillbaka stått på agendan för Skogsstyrelsen. Hänsyn till kulturmiljövårdens intressen ingår som en väsentlig del i § 30 Skogsvårdslagen, den s.k. hänsynsparagrafen. I föreskrifterna till Skogsvårdslagen anges att hänsyn till kulturmiljövårdens intressen gäller vid all skötsel av skog på mark som omfattas av skogsvårdslagen. Denna hänsyn är dock inte lika starkt uttalad som skyddet till fornlämningar är i KML. Skogsvårdslagens föreskrifter och allmänna råd är de enda där man klart uttrycker ett ansvars- och hänsynstagande till övriga kulturhistoriska lämningar i skogsmark.

Skogsstyrelsen publicerade 1992 boken Kulturmiljövård i skogen och denna ledde till ett stort antal kurser riktade till såväl skoglig personal som till markägare. Kurserna nådde drygt 44 000 deltagare och omkring 42 000 personer deltog i kortare aktiviteter.

År 1995 tog Skogsstyrelsen initiativet till projektet Skog & Historia. Bakgrunden var att en stor del av landets skogar saknade heltäckande inventeringar, i synnerhet då det gällde de yngre lämningstyperna (övriga kulturhistoriska lämningar). Inventeringar har genomförts i samtliga län förutom Hallands län. Åren 2004 – 2007 skedde det inom arbetsmarknadsprojektet ”Gröna jobb”. Omkring 7 000 personer har deltagit i inventeringarna. År 2007 lades projektet ner trots att uppskattningsvis endast 20 % av skogsarealen inventerats. Under projektets tid hade ca 200 000 förmodade lämningar registrerats. Många kom att kvalitetssäkras under projektets gång men omkring 140 000 registrerade lämningar återstod 2007. Idag pågår ett projekt för att kvalitetssäkra ca 60 000 objekt. Projektet avslutas 2017.

Sedan 1999 har hänsynen till övriga kulturhistoriska lämningar i samband med skogligt föryngringsarbete följts upp i olika hänsynsuppföljningar. Dessa omfattar fr.o.m. 2012 även fornlämningar och sker i samarbete med Riksantikvarieämbetet.

En intern rutin för hantering av avverkningsanmälningar som berör fornlämningar har tagits fram. Motsvarande rutin för övriga kulturhistoriska lämningar finns däremot inte. För att få en enhetlig hantering av kulturlämningar finns planer på att ta fram en sådan.

Skogsstyrelsen erbjuder utbildningar i miljöhänsyn, s.k. SYN-kurser³⁹, där en dag ägnas åt kulturmiljövård. Till utbildningarna togs en utbildningsbok fram 2014.⁴⁰

Kulturmiljövårdskompetens inom Skogsstyrelsen

Skogsstyrelsen har 10,5 arkeologer anställda fördelade på 8 distrikt (i 2015 års organisation), varav 5 stycken har gransknings- och registreringskompetens för

³⁹ Skogsbrukets Yrkesnämnd (SYN) är ett partssammansatt organ som har till uppgift att genom samverkan främja en positiv utveckling inom praktisk yrkesutbildning och arbetsmiljö inom skogsbruket (<http://www.syn-kurser.se/>)

⁴⁰ Miljöhänsyn i skogen. Skogsstyrelsen 2014

FMIS. Dessutom finns 2 tjänster som arkeologer på skogsavdelningen, fördelat på 1,5 tjänst på Skogsenheten samt 0,5 tjänst på Enheten för geografisk information.

Vid två tillfällen har högskolekurser genomförts med syfte att stärka kompetensen hos distriktspersonalen. Skogsstyrelsen har idag 22 konsulenter fördelade på 13 distrikt som genomgått kurserna. Av Skogsstyrelsens 24 distrikt (2015) saknar 4 distrikt (samtliga i region Syd) särskilt kompetens i kulturmiljövård.

Samtlig personal som på något sätt kommer i kontakt med eller hanterar forn- och kulturlämningar ska, enligt myndighetens miljöledningssystem, fr.o.m. 1 oktober 2014 ha genomgått en 2-dagars grundkurs i kulturmiljövård.

Hur drivs arbetet med kulturmiljöfrågorna i skogen på Riksantikvarieämbetet

På Riksantikvarieämbetets hemsida beskrivs myndigheten idag, 2014, enligt följande:

”Riksantikvarieämbetet är en nationell myndighet med ansvar för frågor om kulturmiljön och kulturarvet. Merparten av myndigheten finns i Stockholm och Visby men också på flera andra orter där myndigheten förvaltar och visar kulturfastigheter samt bedriver arkeologisk uppdragsverksamhet. Myndigheten lyder under Kulturdepartementet, med uppdrag fastställt av regeringen.

Vår verksamhetsidé: Vi gör så att kulturarvet bevaras, används och utvecklas.

Det övergripande syftet med verksamheten är att kulturvärden ska tas till vara och bidra till ett hållbart samhälle med goda livsmiljöer. I uppdraget ingår bl.a. att stimulera till forskning och uppbyggnad av kunskap om kulturmiljöer, kulturminnen och kulturföremål samt att bedriva informations- och rådgivningsverksamhet. Myndigheten har också till uppgift att vårda och visa kulturmiljöer, bedriva arkiv- och biblioteksverksamhet, genomföra arkeologiska undersökningar på uppdrag samt bistå museer med förvaring av museisamlingar.

Myndigheten ska verka för att det finns ändamålsenliga metoder för arbetet med kulturföremål, kulturminnen och kulturmiljöer samt följa upp och utvärdera kulturmiljöområdets styrmedel och arbetssätt. Myndigheten ska också förvalta nationella databaser för kulturhistorisk information, samt verka för att internationella och interkulturella perspektiv beaktas och utvecklas inom myndighetens verksamhetsområde. Myndigheten har ett särskilt sektorsansvar för miljömålsfrågor med anknytning till ämbetets verksamhetsområde.

Trovärdig kunskap om kulturarvet

Grunden för Riksantikvarieämbetets arbete är kunskap om kulturarvet och om de olika processer i samhället där dessa kunskaper utvecklas och används. Kunskap och kompetens inom olika specialområden som rör kulturarvet finns idag hos en rad olika aktörer. En viktig uppgift för Riksantikvarieämbetet är att identifiera och uppmärksamma behov av kunskap, både inom organisationen och i samhället i stort. Med det som utgångspunkt ska myndigheten ha överblick över kunskapen på kulturarvsområdet, inom såväl traditionella som nya kunskapsfält, samt ha koll på vad som händer i omvärlden.

Riksantikvarieämbetet ska bygga upp och utveckla kunskap både i egen regi och genom att stimulera andra genom t.ex. informationsinsatser, utbildning och forskningsprogram. För att ha inflytande i samhällsutvecklingen behövs en trovärdig och relevant kunskapsuppbyggnad. Kunskapsuppbyggnadens syfte är både att stärka myndighetens egna kunskaper och att bidra till och stimulerar kunskapsutveckling hos andra.

Riksantikvarieämbetet måste också ha förmåga att kommunicera och argumentera med specialister inom ett spektrum av ämnesområden, för att förstå kulturarvet

som en aspekt i olika sammanhang. Det kan röra samhällsfrågor som t.ex. energiomställning, skogsbruk, urbanisering, turism och tillväxt. Därmed ställs Riksantikvarieämbetet inför nya krav på kompetens om andra samhällsfrågor och hur olika styrmedel inom andra områden i samhället tillämpas och förändras.”

Källa: <http://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/> (Hämtad 2014-10-21).

Kulturmiljöarbetets organisation inom myndigheten

Länsstyrelsen har tillsynsansvar för kulturmiljön på regional nivå. Riksantikvarieämbetet har enligt KML (1988:950) överinseende över kulturmiljöarbetet i landet. Hur överinseendet definieras och bedrivs har utretts av myndigheten (Riksantikvarieämbetet 2013). Med hänsyn till detta PM:s inriktning avses ”kulturmiljöarbete” nedan generellt som sådant som knyter an till skogliga lämningar och miljöer, istället för den bredare, mer allmänna definitionen.

Arbetet med kulturmiljö bedrivs inom hela myndigheten, men flertalet projekt och program är förlagda till Informationsavdelningen och Kulturmiljöavdelningen. Av för rapporten relevanta projekt/program bedrivs DAP av Informationsavdelningen och övriga projekt av Kulturmiljöavdelningen. Samarbete sker mellan avdelningarna och detta involverar även juridiska enheten (som ligger inom Administrativa avdelningen). I vissa fall anlitas externa konsulter, men den absoluta majoriteten av arbetet utförs av Riksantikvarieämbetets egen personal.

Projektet *Bevara skogens kulturmiljöer* är placerat inom Kulturmiljöavdelningen, f.d. Samhällsavdelningen (Enheten för kulturarv). Kulturmiljöavdelningen startade i augusti 2014 och består av fyra enheter:

Enheten för kulturmiljöintegrering – ansvarar för utveckling av systemen i befogenheterna normgivning och tvärsektoriellt arbete. *Bevara skogens kulturarv* är förlagt inom denna enhet.

Enheten för förvaltningsärenden och bidrag – ansvarar för handläggning av förvaltningsärenden och fördelning av bidragsanslagen.

Enheten för tillsyn och överinseende – ansvarar för utövande av och systemutveckling för tillsyn, tillsynsvägledning, uppsikt och överinseende.

Enheten för utvärdering – ansvarar för uppföljning och utvärdering rörande myndighetens egen normgivning, den finansiella befogenheten samt den tvärsektoriella befogenheten.

De projekt som har bäring på frågor rörande skogens kulturarv bedrivs av Enheten för kulturmiljöintegrering (Hänsynsuppföljning, Kvalitetssäkring Skog & Historia), och Enheten för tillsyn och överinseende (Verkställighetsföreskrifter, Vägledning, Överinseende). FURA-projektet är avslutat.

Referenser

Riksantikvarieämbetet, 2013. *Överinseende. Resultat av 2012 års arbete med överinseendebegreppet*. Rapport från Riksantikvarieämbetet. Stockholm. Riksantikvarieämbetet, 2012-2014. Om Riksantikvarieämbetet. *Riksantikvarieämbetet*. Stockholm. <http://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/> (Hämtad 2014-10-21)

Hur drivs arbetet med kulturmiljöfrågorna i skogen på länsstyrelserna

Länsstyrelserna är 21 fristående myndigheter underställda Socialdepartementet. Mycket av arbete styrs av lagar och förordningar genom föreskrifter och allmänna råd.

Det finns vissa länsstyrelsegemensamma funktioner och de är i huvudsak kopplade till IT och telefoni. Det sker även samverkan inom andra områden som t.ex. gemensamma beslutsmallar. Överenskommelser om dessa och hur de ska finansieras har gjorts upp inom länsrådets samverkan och landshövdingarnas motsvarande.

Bland dessa överenskommelser finns även ett antal rekommendationer, men det definitiva beslutet tar varje länsstyrelse. T.ex. finns rekommendationer och standarder vad gäller GIS-information. Men i slutändan avgörs de av varje länsstyrelse och inte minst vilka resurser varje länsstyrelse ställt till sina GIS-funktioner.

I praktiken spelar även de olika yrkesnätverken en stor roll när det gäller att ensa olika sorts rutiner och metoder. De viktigare och kontinuerliga nätverken har styrts upp för att få en officiell status inom länsstyrelseorganisationen och för att få till en bättre kommunikation med andra parallella nätverk och på andra nivåer.

För arbetet med kulturmiljöfrågor finns det s.k. Kulturmiljöforum. Representerat av beslutande chefer för kulturmiljöverksamheten, vanligtvis länsantikvarier. Kulturmiljöforum träffas 4 – 5 gånger per år och tar upp större principiella frågor. För att organisera och driva Kulturmiljöforums frågor, mot främst länsråden och Riksantikvarieämbetet, finns en s.k. programgrupp.

Kulturmiljöforum är i sin tur uppdelad i 4 regionala grupper för mer operativa frågor. Länsgrupperna är: Norr, Mellan, Väst och Syd. Inom Kulturmiljöforum utses representanter i arbets- och referensgrupper i olika projekt eller utredningar, t.ex. i samarbete med Riksantikvarieämbetet eller Skogsstyrelsen. Inom de olika länsgruppernas arkeologigrupper diskuterar arkeologihandläggarna skogsfrågor, vilket i hög grad påverkar metoder, handlägningsrutiner, ambitionsnivåer, etc.

Hur länsstyrelserna arbetar framgår delvis av deras respektive hemsidor:
<http://www.lansstyrelsen.se/>.

Exempel på pågående och avslutade projekt inom Skogsstyrelsen och som berör kulturmiljöer i skogen

Det pågår på Skogsstyrelsen eller har nyligen avslutats projekt vars syfte, direkt eller indirekt, varit att förbättra hänsynen till det skogliga kulturarvet. Nedanför följer exempel på några projekt som kan komma att få betydelse för kulturmiljövården i skogen under de närmaste åren. För mer information hänvisas till respektive projekt.

Dialogprojektet

Samarbetspartners: Representanter från skogsbruket, naturvården och andra myndigheter.

Mål: Tillsammans med skogsbruket och ideella organisationer ta fram målbilder för vad som ska ses som god miljöhänsyn i skogsbruket.

Åtgärd:

- För kulturmiljövårdens intresse togs sju målbilder fram som i första hand berör övriga kulturhistoriska lämningar som omfattas av § 30 Skogsvårdslagen. Målbildernas utformning gör att de även är användbara för forn lämningar men med hänvisning till att beslut från länsstyrelsen alltid gäller i första hand.
- En kortare informationsfilm som bygger på målbilder. Togs fram hösten 2014 inom projektet *Skogligt informationsmaterial*.

Slutleverans: Avslutat 2014. Nu pågår en omfattande implementering inom skogssektorn.

Referens

Skogsstyrelsens rapport 2013:5. Målbilder för god miljöhänsyn. En delleverans från Dialog om miljöhänsyn.

Laserscanning

Mål: Tillgängliggöra terrängskuggning (Lantmäteriet höjdmodell) på Mina sidor.⁴¹

Åtgärd:

- Terrängsskuggningen finns nu i Skogsstyrelsens interna karttjänst Silvergranen. I Terrängskuggningen syns vägar, diken, vattendrag, odlingsrösen, stenmurar, husgrunder, kolbottnar, fångstgropar med mera. Terrängskuggningen visar också markens ytstruktur och lutning. Skogsstyrelsens personal kan använda terrängskuggningen för rådgivning, tillsyn och inventering.

⁴¹ På tjänsten Mina sidor kan skogsägare hitta information om sin skog, planera åtgärder och lämna in avverkningsanmälan samt skriva ut åtgärdsunderlag. Hon kan välja att logga in med e-legitimation eller personligt lösenord

- Terrängskuggningen underlättar, tidseffektiviserar och höjer kvaliteten på planering och utförande av skogsbruksåtgärder för många kategorier i skogsbruket. Forn- och kulturlämningar kan positioneras.

Slutleverans: Avslutat 2013.

Referens

Svante Larsson, PM 21 augusti 2014.

En dörr in

Samarbetspartners: Länsstyrelserna.

Mål: Bidra till att det blir enklare och billigare för skogsbruket i sina kontakter med myndigheter i skogliga frågor. För inblandade myndigheter kommer det att innebära utökad dialog och samverkan mellan myndigheterna för att hantera information och ärenden. Projektet ska också bidra till effektiviseringar av myndighetsarbetet.

Åtgärd

- Projektet syftar till att göra information tillgänglig via de karttjänster m.m. som tagits fram i projektet och att genom Skogens paragrafer⁴² visa på vad som gäller vid arbetsföretag i skogen som berör forn- och kulturlämningar. Systemet ska även tillhanda information, råd och tips hur skogsägaren ska agera då en lämning berörs.

Slutleverans: Avslutat 2014.

Referens

Thomas Mårtensson, mail den 27 juni 2014.

Gemensam inlämningsfunktion för skogsägare – fördjupad myndighets-samverkan

Samarbetspartners: Länsstyrelserna.

Mål: Ta fram en gemensam inlämningsfunktion ingår som ett delprojekt i projektet En dörr in för skogsägare (se ovan).

Åtgärd

- Vid utgången av 2014 ska en första beta-version av en gemensam inlämningsfunktion finnas i drift för skogliga ärendetyper som rör bland annat sakområdena forn- och kulturlämningar. Tanken är att skapa en guide där användaren (den som ska utföra arbetsföretaget) beskriver aktuellt arbetsföretag och vilka hänsyn som kan bli aktuella (den informationen fås t.ex. via karttjänst). Användaren ges vägledning om vilka anmälningar och till-

⁴² Skogens paragrafer går att nå från Skogsstyrelsens hemsida och inifrån Mina Sidor. Via Skogens paragrafer får skogsbrukaren hjälp med att hitta många av gällande regelverk och råd som gäller för de vanligaste skogsbruksåtgärderna

stånd som krävs för just det aktuella arbetsföretaget. Syftet är att underlätta handläggningen av ärenden som rör forn- och kulturlämningar. Funktionen förutsätter att samtliga 21 län har fungerande samverkansrutiner för de skogliga ärendetyper som ska ingå i första versionen av inlämningsfunktionen.

Slutleverans: Avslutas 2015.

Referens

Thomas Mårtensson, mail den 27 juni 2014.

Utbildningar för entreprenörer m.fl. (Dalarna)

Samarbetspartners: Länsstyrelsen Dalarna och Dalarnas museum.

Mål: Genom kompetensutvecklande och praktisk utbildning i hänsyn vid forn- och kulturlämningar, öka hänsynen till vårt skogliga kulturarv och minska skadorna. **Åtgärd**

- Sammanlagt har kursupplägg för elva olika platser tagits fram. 32 kurser har hållits, varav nitton 2-dagars, elva 1-dagars och två 1,5-dagars. Varje kurs har följt ett och samma kursupplägg och har avslutats med större eller mindre planeringsövningar i fält (beroende på om det var 1 eller 2-dagars kurs). Under 2013 har fem uppföljningsexkursioner genomförts på de platser som det genomförts utbildningar tidigare och tittat närmare på hur det gick med de objekt som de hade planeringsövningar på och som nu var åtgärdade.

Slutleverans: Arbetet fortsätter under 2014.

Referens

Jenny Karlsson, mail den 27 juni 2014

Ny hänsynsuppföljning

Samarbetspartners: Expertkommitté med representanter från flera organisationer i sektorn.

Mål: Utveckla ett uppföljningssystem över miljöhänsyn i samband med föryngringsavverkning och föryngringsarbete som kan utgöra grund för en fortsatt utvecklings- och lärprocess. Uppföljningen ska beakta värden för mark och vatten, naturvärden, kulturmiljövärden, upplevelsevärden samt för rennärningen.

Åtgärd

- För statistik sker redan en separat uppföljning (Hänsynsuppföljning Kulturmiljöer), i samarbete mellan Riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsen, varför denna del inte tagits med i första etappen av den nya hänsynsuppföljningen. Genom att det planeras en återinventering på en delmängd av objekten 6 år efter avverkning kommer det bli bättre möjligheter att se i vilken grad skador/påverkan sker under föryngringsfasen (grotuttag, markberedning).

Slutleverans: Fortsätter.

Referens

Magnus Fridh, PM 18 juni 2014.

Kvalitetssäkring Skog & Historia inventering

Se bilaga 7.

Fornlämningar under rationell administration (FURA)

Se bilaga 7.

Hänsynsuppföljning Kulturmiljö

Se bilaga 7.

Botnia-Atlantica programmet

Inom Botnia-Atlantica programmet (ett EU-program) har ett flertal olika projekt pågått, i detta program är samarbetet med andra länder en förutsättning

Skogens kulturarv i Kvarkenregionen (SKAIK)

Samarbetspartners: Västerbottens museum har varit projektägare. Skogsstyrelsen har medverkat som projektpartner. Andra samarbetspartners har varit kulturmiljövårdande myndigheter i Finland och Sverige.

Mål: Prova olika informations- och inventeringsmetoder. Dessutom arbeta med kunskapsuppbyggnad och erfarenhetsutbyte mellan länderna och mellan skogliga och kulturmiljövårdande myndigheter.

Åtgärd

- Olika inventeringsmetoder har provats: laserscanning och foto från modellflyg. Informationsinsatser till allmänhet och skogsnäring har genomförts: nya informationsmetoder (bl.a. geocaching)⁴³, film om praktisk hänsyn vid skogsbruk, kulturmiljöslingor, utställning samt internationella föreläsningar.
- Filmen finns fortsättningsvis att se via Mina sidor på Skogsstyrelsens hemsida, Västerbottens museums hemsida samt på youtube. Rapporter om besök vid olika kulturmiljöer fortsätter via geocacherna på geocaching.se.
- Samarbetet mellan Sverige och Finland har bidragit med många erfarenheter och kunskapsutbyte mellan våra länder, kompetenshöjning både hos skogsstyrelsen om kulturmiljövård och kompetenshöjning hos de kulturmiljövårdande myndigheterna om skogsbruk.

Slutleverans: Avslutat 2014.

Referens

Projektets hemsida: <http://www.skaik.eu/> (Hämtad 2014-10-30)

⁴³ En enkel förklaring är ”skattjakt med GPS”

Källa Youtube: <http://www.youtube.com/watch?v=-JkXA501dnw&feature=youtu.be> (Hämtad 2014-10-30)

Kulturarvet i nordskandinaviska gammelskogar (KING)

Samarbetspartners: Kulturmiljövårdande myndigheter i Sverige och Norge har varit projektpartners.

Mål: Inventera i några av våra kvarvarande gammelskogar, med fokus på spår från gamla bosättningar och olika former av nyttjande i landskapet som till exempel spår i träd. Kunskapsuppbyggnad och erfarenhetsutbyte mellan länderna och skogliga och kulturmiljövårdande myndigheter har också varit ett viktiga mål.

Åtgärd

- I projektet har ny kunskap om nyttjandet av landskapet tagits fram, informationsmöten och exkursioner för allmänheten hållits och en bok om spår i träd har producerats.
- Samarbetet mellan Sverige och Norge har bidragit med många erfarenheter och kunskapsutbyte mellan våra länder, kompetenshöjning både hos Skogsstyrelsen om kulturmiljövård och kompetenshöjning hos de kulturmiljövårdande myndigheterna om skogsbruk.

Slutleverans: Avslutat 2013.

Referens

Projektets hemsida: <http://www.skogsstyrelsen.se/king> (Hämtad 2014-10-30)

Exempel på pågående och avslutade projekt inom Riksantikvarieämbetet och som berör kulturmiljöer i skogen

Riksantikvarieämbetets projekt riktade mot kulturmiljöarbete i skogen uppvisar viss variation metodmässigt. Här finns exempel på fältinriktade projekt (t.ex. Hänsynsuppföljning Kulturmiljö), utredningar (t.ex. Överinseendeprojektet) och kommunikationsprojekt inriktade på digitala flöden (DAP). Några återkommande ledord är kvalitetssäkring, tillämpning av KML och rättssäkerhet.

Digital Arkeologisk Process (DAP)

Mål: I en digital arkeologisk process skapas samordnad fornminnesinformation som ger nytta i hela samhällsbyggnadsprocessen.

Åtgärd

DAP är ett mycket omfattande program som fortfarande är i initialfasen och ska leda till:

- Förbättrade arbetssätt och förändrad arkitektur för att skapa en tydlig, enhetlig och effektiv hantering av digital fornminnesinformation.
- Kvalitetshöjning av befintlig digital fornminnesinformation (FMIS).

Slutleverans: Avslutas 2018.

Referens

Ragnarsson, A. 2014. *DAP- digital arkeologisk process*. Riksantikvarieämbetet. <http://www.raa.se/kulturarvet/arkeologi-fornlamningar-och-fynd/dap-digital-arkeologisk-process/> (Hämtad 2014-10-30)

Fornlämningar under rationell administration (FURA)

Samarbetspartners: Skogsstyrelsen, länsstyrelserna i Jämtlands, Kronobergs och Västra Götalands län.

Mål: Pilotprojekt i samarbete med Skogsstyrelsen där förenklad handläggning av avverkningsanmälningar har provats i tre län.

Åtgärd

- Information av länsstyrelsen förmedlades med ”faktablad” av konsulenter.
- Jämförande analys av hänsyn på FURA- respektive icke FURA-avverkningar.

Slutleverans: Avslutat 2014.

Referens

Riksantikvarieämbetet, 2014. *FURA. Fornlämningar under rationell administration*. Rapport från Riksantikvarieämbetet.

Hänsynsuppföljning Kulturmiljö

Samarbetspartners: Skogsstyrelsen.

Mål: Kvalitetssäkra ett urval av avverkningarna i hänsynsuppföljningen.

Åtgärd

- Årlig inventering av ett urval av avverkningar som ingår i Skogsstyrelsens hänsynsuppföljning.

Slutleverans: Ska utvärderas 2015. Eventuell fortsättning.

Referens

Ulfhielm, C. 2014. *Hänsynen till forn- och kulturlämningar. Resultat från Hänsynsuppföljning Kulturmiljöer 2013*. Rapport 4.2014. Skogsstyrelsen. Jönköping. <http://shop.skogsstyrelsen.se/shop/9098/art34/22962634-f28865-1860.pdf> (Hämtad 2014-10-30)

Kvalitetssäkring Skog & Historia inventering

Samarbetspartners: Skogsstyrelsen.

Mål: Kvalitetssäkra 45 000 av de skogliga lämningar som inventerades fram inom arbetsmarknadsprojektet Skog & Historia.

Åtgärd

- Lämningar blir kvalitetssäkrade (antikvarisk status, position m.m.) genom att de granskas och registreras i FMIS.

Slutleverans: Avslutas 2016.

Referens

Sohlenius, R. 2012-2014. *Skog & historia*. Riksantikvarieämbetet. <http://www.raa.se/kulturarvet/arkeologi-fornlamningar-och-fynd/skogens-kulturarv/skog-och-historia/> (Hämtad 2014-10-30)

Projekt verkställighetsföreskrifter för 2 kap. kulturmiljölagen

Mål: Göra tillämpningen av KML rättssäkert med av hög kvalitet och effektivt samt göra lagen och dess tillämpning förutsägbar.

Åtgärd

- Upprätta verkställighetsföreskrifter och allmänna råd för fornlämningsbegreppet (1 och 1a §§), fornlämningsförklaring (1a §) och fornlämningsområde (2 §), fornfynd (3-5 §§), ingrepp i fornlämning (kostnadsansvar, bidrag och ersättningar - 10 och 14-15 §§), uppdragsarkeologi (11-14 §§) och metallsökar användning (18-20 §§).

Slutleverans: Avslutas juni 2015.

Vägledningar för tillämpning av olika områden i 2 kap. kulturmiljölagen

Mål

- Göra tillämpningen av KML rättssäker, av hög kvalitet och effektiv,
- Vara en informationskälla för fastighetsägare, förvaltare, brukare och andra intresserade när det gäller att förstå lagstiftningen och ta tillvara kulturmiljön och
- Göra så att lagen och dess tillämpning blir förutsägbar.

Åtgärd

- Vägledning om fornlämningsbegreppet, fornlämningsförklaring och fornlämningsområde (1-2 §§).
- Vägledning om fornfynd (3-5 §§).
- Vägledning om ingrepp i fornlämning, kostnadsansvar, bidrag och ersättningar (10 och 14-15 §§).
- Vägledning om uppdragsarkeologi (11-14 §§).
- Vägledning om metallsökaranvändning (18-20 §§).
- Vägledning om fornlämningar och jord- och skogsbruk.

Slutleverans: Avslutas juni – oktober 2015.

Överinseende av länsstyrelser tillsyn på skogsärendet och 2 kap

Mål: Utredda Riksantikvarieämbetets möjlighet att bedriva överinseende.

Åtgärd

- Analys av samtliga avverkningsbeslut 2009 – 2013.

Slutleverans: Avslutas 2014.

Exempel på pågående och avslutade projekt på länsstyrelserna som berör kulturmiljöer i skogen

Det pågår på länsstyrelserna eller har nyligen avslutats projekt vars syfte att förbättra hänsynen till det skogliga kulturarvet. Nedanför följer exempel på några projekt. För mer information hänvisas till respektive projekt.

Skog och historia (Uppsala, Östergötlands, Jönköpings, Kalmar, Skåne, Västra Götaland, Värmlands, Örebro, Dalarna, Gävleborg,)

Respektive länsmuseum arbetar med kvalitetssäkringen av inventerade områden. Detta finansieras kulturmiljöanslaget via Länsstyrelsen men även med medel från Skogsstyrelsen.

Handläggarnätverk inom södra länsgruppen

Mål: Göra ärendehanteringens beträffande skogsfrågorna som rör KML enhetlig.

Åtgärder

- Fältdiskussion mellan handläggare från olika länsstyrelser och representanter från Skogsstyrelsen, Riksantikvarieämbetet och skogsbruket (genom Södra).

Leaderprojektet Skogens kulturarv – fokus på fossil åker (länsstyrelsen i Kronobergs län)

Samarbetspartners: Länsstyrelsen i Jönköping, skogsföretag, skogliga tjänstemän, skogsägare och handläggare på myndigheter som hanterar frågorna.

Mål: Få till en bättre samverkan mellan myndigheter, skogsnäring och övriga aktörer för att hitta en permanent plattform för kompetensutveckling. Förväntade effekter är att skador på kulturmiljöer i skogsbruket minskar.

Åtgärder

- Framtagande av fördjupat informationsmaterial.
- Genomförande av vetenskapligt seminarium.
- Kunskapsuppbyggnad samt kursverksamhet och informationsspridning.

Slutleverans: avslutat 2013.

Referens:

<http://www.lansstyrelsen.se/kronoberg/Sv/nyheter/arkiv-2012/Pages/samverkan-kring-skogsbruk-och-fornlamningar.aspx>

Projekt i syfte att utveckla metoder för uppföljning av skadetillståndet på forn- och kulturlämningar (länsstyrelserna i Norrbotten och Västerbotten)

Samarbetspartners: Västerbottens länsmuseum (utförare).

Mål: Bidra till att vi lättare kan se om KML följs med avseende på markberedning i anslutning till fornlämningar. Möjligheten att miljömålet nås förväntas öka.

Åtgärder:

- Utveckla metoder för uppföljning av tillståndet på skador på forn- och kulturlämningar.
- Få säkrare lägesbestämningar och bättre hänsynsområden för forn- och kulturlämningar och på så sätt minska risken för skador.
- Få underlag för framtida åtgärder riktade mot t.ex. skogsbruket

Från modell till planeringsunderlag (länsstyrelserna i Jämtland och Västerbotten)

Mål: Få ett mer effektivt planeringsunderlag av vissa områden för att kunna göra snabba bedömningar vid eventuella exploateringar.

Åtgärder

- Analysera oinventerade områden i de aktuella länen.

Referens

Länsstyrelsen i Västernorrland, 2013. *Projekt från modell till planeringsunderlag. Slutrapport – värdering av ej fornminnesinventerade områden i Jämtland och Västernorrland*. Rapport nr 2013:13. Härnösand.

<http://www.lansstyrelsen.se/vasternorrland/SiteCollectionDocuments/Sv/publikationer/rapporter/2013/fran-modell-till-planeringsunderlag-slutrapport.pdf>

Utvecklingen av tillsyn av skogsärenden. (länsstyrelserna i Norrbottens och Västerbottens län)

Samarbetspartners: Skogsstyrelsen region Nord och skogsbruket.

Mål: Utveckling av tillsynen enligt modell från länsstyrelsernas tillsynsprojekt (se ovan). Minska skadorna på forn- och kulturlämningar.

Åtgärder: Samordning av tillsynen av skogsärenden.

Avverkningskedjan i skogsbruket

Det är många led som är med och påverkar en ”skogsgeneration” och inom varje led kan flera personer vara inblandade. Bra kulturmiljöhänsyn förutsätter en god kommunikation i alla led i avverkningskedjan. Annars är sannolikheten stor att slutresultatet påverkas negativt.

Exempel på länkar i kedjan

	Utförare	Aktivitet
1	Markägaren	säljer virket till
2	Inköpare (ombud)	som vanligen är den som anmäler avverkningen till
3	Skogsstyrelsen.	I de fall fasta fornlämningar berörs meddelar SKS
4	Länsstyrelsen	som fattar beslut som skickas till markägare och ombud.
	Ombudet	upprättar ett traktdirektiv som går till
5	Produktionsledaren	som vidarebefordrar detta till
6	Entreprenör	som i sin tur skickar den till avverkningslaget som består av
7	Förröjare,	
8	Avverkare	och
9	Skotare.	I de fall grot ska tas ut kommer även
10	Grottköraren	och i vissa fall
11	Flisaren.	Innan plantering sker kommer
12	Markberedaren	och därefter
13	planteraren.	Sedan blir det
14	röjning,	
15	Gallring	och kanske
16	askåterföring/gödsling	innan det är dags att återigen ta ner skogen!